

УДК 94(44):20

Олена ЛУЦІВ

ГЕНЕЗИС ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «РЕЛІГІЯ» У СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ

Розглядається еволюція розуміння релігії від античних часів до сьогодення. Розкрито особливості інтерпретації поняття «релігія» у працях науковців, що репрезентують філософію, антропологію, психологію та соціологію релігії. Запропоноване авторське визначення поняття «релігія» та підхід до його осмислення.

Ключові слова: релігія, релігійність, філософія, антропологія, психологія та соціологія релігії.

© О. ЛУЦІВ, 2018

Релігія, як певний тип світосприйняття, інтегрована в різні сфери життєдіяльності людини. Вона нерозривно поєднана з самим існуванням людини, адже виражала її духовні шукання та відчуття. Ще у 200—330 роках н.е. були терміни, які позначили зв'язок людини з Богом. З початком кожної нової історичної епохи та розвитком наукового мислення, осмислення змісту релігії доповнювалось та розширювалось. Дослідники вбачали в релігії не лише віру у надприродні сили, але й акцентували увагу на її суспільно-практичних функціях.

В українському науковому дискурсі дослідницький інтерес щодо окреслення поняття «релігія» найбільше активізувався в ХХІ столітті. До цього часу наукові праці здебільшого фокусувались на релігійності українського населення, або ж розкривали структуру, функції та особливості/відмінності релігій тощо. До прикладу, А. Колодний розглядає історію релігії в Україні, її структуру та природу; Н. Пивоварова зосереджує свою увагу на місці релігії у системі ціннісних орієнтацій людини; сфера зацікавлень М. Паращевіна охоплює функції релігії та її вплив; В. Докаш розглядає релігію як чинник формування етнонаціональної свідомості. Проте поза увагою залишається саме генезис цього поняття. Також сучасна наука оминає спробу розглянути релігію крізь призму дисциплінарних напрямів, де важливим є не формальний огляд «словникових» тлумачень поняття «релігія», а, насамперед, аналіз та порівняння смислового наповнення релігії у працях провідних науковців.

Для розкриття усестороннього змісту поняття «релігія», варто проаналізувати еволюцію його розуміння, від загально філософських поглядів до окремих дисциплінарних розгалужень релігієзнавства — філософія релігії, антропологія релігії, психологія, соціологія релігії.

Загальнофілософські погляди на релігію

Ранньохристиянські погляди, патристика, томізм, неотомізм. В античні часи сформувались погляди, які зосереджувалися на сутності та призначенні Бога, а також причинах існування релігійних вірувань. До прикладу, Демокріт вважав, що найперші уявлення людей про богів з'явилися унаслідок різноманітних природних явищ (затемнення сонця та місяця, грім, блискавка, землетрус) які спричинювали боги. Епікур пов'язував появу релігійних вірувань зі страхом перед смертю. Ксенофан та Парменід на-

голошували, що Бог є вічний, наділений розумом та мисленням. Платон вважав, що Бог є причиною усього існуючого та поєднував віднайдення людського щастя з вірою у Бога, яка повинна бути непорушною й покірною. Представник скептицизму, Секст Емпірик вважав, що не можна віднайти чітке пояснення сутності Бога, адже з одного боку не можна відхилити твердження, що Бог це тіло, а з іншого, що Бог — безтілесний. Отже, Бог є схожий до людини, та водночас не схожий, адже Бог є вічний та неповторний, що й відрізняє його від будь-якої людини. Таким чином, не можливо осмислити сутність Бога, без загально визнаного поняття, яке охарактеризувало його образ [2].

Виникнення поняття «релігія» пов'язують з давньоримським філософом Цицероном, який уперше вживає латинське слово «*religere*», яке трактувалось як збирання та набування чогось, а саме знань про богів. Згодом ранньохристиянський мислитель Лактанцій вжив поняття «*ligo*», що означало зв'язувати, що слід розуміти як зв'язок людини з Богом. Натомість Августин Аврелій запропонував дещо інший термін «*religio*» — знову віднайти втрачений зв'язок з Богом. Саме поняття «релігія» починає вживатись з XV—XVI століття у М. Лютера та Х. Філарета, яке асоціювалось з належністю до Бога та вірою у нього [9, с. 3—12].

Християнська думка запропонувала нові напрями тлумачення релігії та релігійного світогляду. Філософські та теологічні погляди учасників I—IV Вселенських соборів: Афанасія Александрійського, Григорія Богослова, Іоана Златоустого, Григорія I Великого та Григорія Ніського були об'єднані у новий термін патристику (I—VIII ст.). Саме цей напрям, по новому розкрив сутність Бога, віри та призначення релігії. До прикладу, Григорій Богослов та Григорій Ніський розглядали Бога як найвище начало. Бога не можна порівнювати з певною сутністю, адже він є вищий від будь чого існуючого. Бог вічний і є поза часом і простором. Щодо віри, то вона не може існувати без внутрішнього почуття, яке веде людину до потреби спілкування з Богом. Отці церкви розвинули християнську думку, даючи трактування гріхопадінню, покаяттю, спасінню, та воскресінню, що доповнює та розширює розуміння релігії [11].

Важливим етапом історичного розвитку християнства стало утвердження християнського богослов'я,

яке об'єднувало собі вчення про Бога, церкву та віру. Один з найвідоміших представників цього напрямку — Тома Аквінський. Томізм (напрямок у філософії, заснований на вченнях Т. Аквінського) сформулював п'ять онтологічних доказів існування Бога, які представлені у праці Томи Аквінського «Сума теології». Перший доказ — пояснює існування Бога від руху (все, що є у світі перебуває у русі, відповідно всі речі, які рухаються є рушійною силою інших, а ті у свою чергу ще інших. Бог і є найпершою і найголовнішою причиною усього існуючого руху, адже не існує рушійної сили яка б його спрямовувала до руху). Другий доказ — полягає у діючій причині (будь-яка річ є наслідком причини, а першопричина усього існуючого є Бог, адже його існування не є наслідком конкретної причини). Третій доказ — акцентує увагу на можливості та необхідності (будь-які речі не є створені самі по собі, повинні існувати певна сутність, яка обумовлює необхідність існування усього іншого. Ця сутність і є Бог. Четвертий доказ — полягає у нерівності ступенів досконалості (будь-які речі містять у собі той чи інший ступінь досконалості, одні є більш виразніші та кращі, інші відповідно ні. Проте, щоб порівнювати речі між собою повинні існувати найвища та найдосконаліша сутність поміж усіх, якою і є Бог. П'ятий доказ — базується на світовому порядку (будь-які природні речі не можуть свідомо та самостійно скеровуватись до обраної мети, адже вони позбавлені розуму. Отже, існує розумна сутність, яка керує не лише окремою природною річчю, але й усім світом. Цю сутність Т. Аквінський називає Богом [1].

Сучасна версія томізму, яка утвердилась у XIX столітті отримала назву неотомізм. У XIX—XX століттях, зокрема, завдяки Першому (1868—1870) і Другому (1962—1965) Ватиканським соборам цей напрям став філософською доктриною Католицької Церкви. Серед особливостей неотомізму слід виділити: поділ світу на природний і надприродний; найглибші істини слід шукати не за допомогою почуттів та людського розуму, а насамперед шляхом божественного одкровення; людина трактується як духовна субстанція, що є самостійною та непорушною [13, с. 53].

До прикладу, представник неотомізму, датський філософ XIX століття, С. К'єркегор охарактеризував три стадії людського існування, серед яких ес-

тетична, етична та релігійна. Саме релігійна екзистенція для філософа є найвищою і найважливішою. У своїй праці «Страх і тремтіння» філософ розкриває сутність цієї стадії, розповідаючи історію про Іова та Авраама. У цій оповіді проілюстрована цілковита відданість та жертвовність Богу, адже Авраам, сповнений батьківської любові був готовий забрати життя у свого єдиного сина — Ісаака. Цим прикладом філософ пояснює сутність віри у Бога. К'єркегор наголошує, що релігійна стадія людського існування передбачає відчуття потреби Бога і віри у нього. Отже, релігійна екзистенція людини проявляється та розвивається лише у зв'язку з Богом, у беззаперечній довірі до нього та його авторитету [6, с. 231—232].

Ще один представник неотомізму М. Бубер стверджує, що релігія це перш за все притулок для людини, де вона живе у тісному зв'язку з Богом, відчуваючи його присутність та потребу у ньому. Стосунки між Богом та людиною, філософ розглядає як стосунки між «Я і Ти», де «Ти» і є Бог. Вірити означає дотримуватись у будь-яких діях та обставинах Божої волі. М. Бубер виділяє два типи віри. У першому типі людина перебуває у відношенні до віри, в другому звертається до неї. Для філософа віра нерозривно поєднана з визнанням істинності будь чого, навіть без чітких та переконливих на то підстав чи доказів [17].

З початку епохи Нового часу, вивчення та аналіз релігії значно активізувався. Це насамперед пов'язувалось з науковою революцією, яка тривала впродовж XVI—XVII століть. Саме тоді Г. Галілей створив новий спосіб отримання знань — науковий, адже до цього інтерпретація різноманітних понять та поглядів здійснювалась крізь призму філософії, що об'єднувала різноманітні знання. Згодом філософське пізнання динамічно переросло у наукове, де відбулось розгалуження на різноманітні наукові дисципліни. Релігія стала об'єктом дослідження багатьох із них (філософія, антропологія, психологія, соціологія релігії тощо). Осмислення релігії в межах філософських та наукових поглядів також вирізняється за способами та методами пізнання. Наукові погляди, перш за все, пояснюють сутність та джерела походження релігії за допомогою емпіричних досліджень природи та суспільства. Також, наука розвинула міждисциплінарний підхід, де пояс-

нення будь-якого поняття є можливим у зверненні до суміжних дисциплін. Попри це, релігію не можна пізнавати лише науковим методом. Релігія передбачає духовно-чуттєве пізнання, яке виражають філософські погляди.

Наукові погляди на релігію

Філософія релігії. Погляди представників німецької класичної філософії Гегеля, Канта та Фейєрбаха дали основу для створення окремого дисциплінарного напрямку — філософії релігії, спрямованої на аналіз та пояснення різноманітних релігійних вірувань. Філософи відзначали, що релігія стимулює індивідів до життя у любові, добрі та взаєморозумінні. Ф. Гегель, зазначав, що релігія це насамперед практична визначеність — культ. Бог та «Я» є по різні боки культу, тому його мета об'єднання «Я» та Бога у єдине ціле. За Гегелем релігія може трактуватись як індивідуальна лише тією мірою, якою індивід належить якомусь цілому, для прикладу сім'ї, нації чи державі. Індивід не може вийти за чітко означені рамки, навіть якщо надає великого значення своїй самостійності. Кожна людина має міцний зв'язок з духом свого народу, тому переймає від народження віру своїх батьків чи родичів, оскільки саме у сім'ї відбувається соціалізація особистості. Отже, філософія релігії стає засобом пізнання та усвідомлення, що собою являє Бог і лише філософія релігії надає можливість пізнати Бога [4].

І. Кант описував сенс будь-якої релігії у тому, що людина сприймає Бога як законодавця усіх наших дій та обов'язків. Також І. Кант виділив два твердження, метою яких є дистанціюватись від помилкових визначень поняття «релігія». По-перше, релігія не потребує жодних ствердних знань, як про сутність Бога так і про його буття. По-друге, релігія у прямому сенсі не передбачає особливі обов'язки по відношенню до Бога, а саме здійснення релігійних обрядів чи дотримання релігійних традицій. Насамперед віра у Бога та благоговіння передбачають наявність релігійно спрямованих образів думок, які присутні у всіх діях людини. Слід додати, що сповідання релігії повинне здійснюватися за власним бажанням та лише для Бога, а не через відчуття обов'язку перед близькими, чи під тиском суспільної думки. Це власний вибір та ініціатива самої людини. Так само і віра повинна бути вільною та щирою. Філософ на-

голошував на об'єднуючій функції релігії, яка закорінена її законах та приписах. Варто зауважити, що згідно з І. Кантом є лише одна справжня релігія, проте є різноманітні види вір. Адже багато церков, відокремилися одна від одної власне через притаманні їм відмінності у віросповіданні. Тому доречніше та правильніше говорити про сповідання тієї чи іншої віри (християнської, буддійської, іудейської, тощо), а не релігії [19].

Л. Фейєрбах вважав, що єдиним завданням релігії є перетворення невідомої та страшної істоти, яка символізує щось незнайоме та чуже в щось знайоме та більш близьке людині. Загалом релігія має таку ж мету, як до прикладу, культура чи освіта, що полягає у створенні зрозумілої природи в теоретичному аспекті, яка насамперед відповідала б людським потребам у практичному аспекті. Проте культура здійснює це завдання за допомогою засобів, які є запозичені з самої природи, релігія у свою чергу за допомогою надприродних засобів, таких як віра, молитва та таїнства. У свою чергу віра у Бога передбачає поклоніння йому і шанування його. Бог є те, що не існує поза релігією як те, що не існує як щось відмінне чи незалежне від неї [21].

Антропология релігії. Варто проілюструвати появу антропології релігії, поглядами антропологів Тайлора, Фрезера та Гірца, де чільне місце посідає розкриття унікальних і універсальних релігійних компонентів у рамках кожної конкретної релігії, враховуючи їхнє значення як для індивіда, так і для цілого соціуму.

Отже, шотландський етнограф та культуролог другої половини XIX — початку XX століття, Е. Тайлор трактував релігію як віру в духовні істоти (анімізм), вказуючи, що широке визначення релігії, до прикладу, як віра у надприродні сили, здійснення тих чи інших практик та сповідання певних традицій, ототожнює релігію швидше з певними проявами вірувань, аніж з більшим глибоким сенсом який лежить в її основі. Саме анімізм є мінімумом релігії. Первісні люди вірили, що у кожному індивіді є душа, яка може тимчасово або ж назавжди покинути тіло. Так з'явилися уявлення про окремо існуючих духів, які згодом втілювались у тварин, рослин та явища природи. Згодом ці уявлення переросли у політеїзм (багатобожжя) та монотеїзм (віра в єдиного Бога). Е. Тайлор наголошував, що анімізм є глибоко пов'язаний з іншими первісними уявленнями: фети-

шизмом (віра у надприродні властивості певних неживих предметів) й тотемізмом (віра в існування тісного або ж кровного зв'язку між людьми та їхнім родичем, який може уособлювати тварину, рослину чи неживий предмет) [20]. Отже, Е. Тайлор продемонстрував яким чином здійснювалась еволюція релігії, що стало основою багатьох досліджень та дискусій.

Інший британський релігієзнавець та антрополог кінця XIX — першої половини XX століття, Дж. Фрезер, вбачав у релігії існування сил, що стоять вище аніж будь-яка людина. Ці сили спрямовують і контролюють не лише хід природних явищ, але й людське життя. Згідно з позицією Фрезера, релігія містить у собі теоретичний і практичний елементи, а саме віру в існування надприродних сил і прагнення догодити їм. Віра є ключовим елементом релігії, оскільки без віри в існування вищих сил здійснення будь-яких практик та традицій не має жодного смислового та емоційного значення. Дії двох людей можуть бути однаковими, проте один із них буде більш релігійним ніж інший, якщо його вчинки та слова підкріплені вірою у Бога. Отже, релігія, перш за все, повинна скеровувати людину до релігійних вчинків та дій, які повинні здійснюватися відповідно як до любові Божої, так і до страху перед Богом [15].

Для американського антрополога та соціолога XX—XXI століття, К. Гірца релігія це — система символів, яка надає достовірні уявлення про загальний порядок буття, а також сприяє виникненню у індивідів стійких та сильних настроїв і мотивацій, які розглядаються як беззаперечно реалістичні. К. Гірц детально розкривав сутність усіх компонентів цього визначення. Отже, символи — це конкретні втілення ідей, суджень, бажань вірувань, установок тощо. Науковець зазначав, що найбільшу цінність для людини відіграють символи, які присутні у повсякденному житті, адже людина з ними добре знайома та розуміє їхнє значення. Релігія надає людині символічні ресурси, які допомагають виразити власні емоції (хвилювання, захоплення, сум тощо). Сприйняття релігійних символів гарантує не тільки здатність зрозуміти навколишній світ, але й допомагає людині подолати труднощі, які виникають на життєвому шляху та впорядкувати власні почуття, де присутні як радість так і сум. Щодо поняття «мотивація», то це не є цілеспрямована поведінка чи почуття, а схильність до здійснення певних дій,

які супроводжується наявністю різноманітних почуттів. Будь-які мотиви скеровують до конкретно вираженої цілі. Натомість настрої виникають спонтанно та не пов'язані з цілями. Науковець, зазначає, що для мотивації важливий кінцевий результат, тоді як для настроїв причина їхнього виникнення [5, с. 91—96].

Психологія релігії. Погляди Фроїда та Фромма лягли в основу для створення нової галузі вивчення релігії, а саме психології релігії. Сфера зацікавленості цього напрямку охоплює вплив релігійних обрядів на психіку людини, структуру й зміст релігійної свідомості та специфіку психотерапевтичних функцій релігії серед яких: позбавлення від почуття неспокою та провини (власне завдяки сповіді); посилення відчуття єдності та безпеки (реалізується завдяки релігійним практикам та ритуалам); забезпечення невидимого, але постійного зв'язку з Богом, що являє собою джерело внутрішньої стабільності [10].

Звернемось до поглядів засновника психоаналізу З. Фройд, діяльність якого припадає на другу половину XIX — початок XX століття стверджував, що поява релігії зумовлена необхідністю захистити себе від потужної сили природи. Також зумовлена прагненням виправити болісні відчуття недосконалості культури, компенсуючи її дефекти. За твердженням З. Фроїда, боги нейтралізують страх перед природою, крім цього винагороджують за страждання, які випадають на долю людини протягом усього життя. Для дослідника релігія це перш за все ілюзія, яка не має доказів та видає бажане за дійсне. Проте, ілюзія це не те саме, що омана, адже вона не обов'язково є нездійсненною. З. Фройд зазначав, що втілення бажань чи прагнень відбудеться вкрай рідко. Деякі релігійні вчення, які являють собою ілюзії є настільки неправдоподібні, що їх слід вважати маячною, адже вони суперечать уявленням та знанням про реальність світу. З. Фройд також виділив декілька важливих на його думку, функцій релігії. Отже, релігія пояснює походження і розвиток світу, проте здійснює це за допомогою своїх власних засобів, серед яких віра й молитва. Релігія забезпечує впевненість та спрямовує на позитивне мислення, долаючи на шляху нещастя, тривоги та страх. Також релігія регламентує життя людей та надає чітку настанову що слід робити, а що ні, використовуючи заборони та застереження [22; 23].

Учень Фроїда, німецький психоаналітик й один із засновників неофрейдизму XX століття, Е. Фромм стверджував, що не існує визначення поняття «релігія» яке б не мало стосунку до конкретного типу релігії. Враховуючи це, Е. Фромм запропонував своє власне трактування, де релігія — це будь-яка система мислення, що поділяється групою людей, і дії, що дають змогу людині осмислено існувати. Е. Фромм стверджував, що немає людини, яка б не відчувала потреби у поклонінні комусь. Мова йде не лише про поклоніння Богу, але й ідолам, вождям, партіям, націям тощо. Засадниче питання полягає у сенсі та функціях релігії, адже вона може сприяти розвитку людини та її внутрішніх сил і паралізувати їх. Дослідник виділяв два, на його думку, визначальні типи релігії: авторитарна — спрямована на вищу силу, яка не лише керує людиною, але й вимагає шанування та поклоніння; гуманістична — спрямована на людину та її здібності, на розуміння себе, свого ставлення до інших та до усього навколишнього середовища [14].

Соціологія релігії. Основу сучасної соціології релігії (кінець XIX — початок XX століття) складають погляди Дюркгейма, Вебера та Зіммеля. Вони вперше розкривають сутність релігії з погляду її впливу на поведінку як окремих індивідів так і цілих спільнот. В основі соціологічного підходу, релігія трактується як світогляд, світорозуміння, світовідчуття індивіда, а також пов'язана з ним соціальна поведінка людей, обумовлена вірою в Бога. Соціологія релігії спирається та емпіричні дані, розглядаючи релігію в реальному історичному контексті, та охоплюючи велику кількість проблемних питань щодо формування релігійної особистості, дотримання певних релігійних практик та ритуалів [12].

Французький соціолог кінця XIX — початку XX століття Е. Дюркгайм, у своїй праці «Елементарні форми релігійного життя. Тотемістична система в Австралії» акцентував на вивченні релігії саме з її первісних форм. Саме у такий спосіб, після виділення особливостей та специфічних характеристик найпростішої форми релігії, дослідник може зробити висновки й показати як це явище змінилось та яким чином ускладнилось та що являє собою сьогодні. Соціолог трактував релігію як систему вірувань і дій, що пов'язує зі священним, та об'єднує індивідів в одну громаду, яка згодом переростає у церкву.

Слід зазначити, що Е. Дюркгайм вбачав у релігії, перш за все, соціальне явище, яке не могло існувати без колективних вірувань та обрядів. Щодо релігійних вірувань та обрядів, то вони мають у собі одну суттєву спільну рису, а саме класифікацію реальних явищ, на два протилежні типи: світські та священні. Власне священні речі це ті, які є захищені заборонами та ізолюються від світських. Саме релігійні вірування виражають природу священних речей, натомість релігійні обряди це правила поведінки, які скеровують індивіда до правильного поводження з священними речами [7].

Якщо Е. Дюркгайм, досліджував найпростіші форми релігії, то М. Вебер зосередився на вивченні світових релігій та їхнього впливу на суспільство, політику, економіку. Дослідник відзначав, що його метою є не пошук сутності релігії, а передусім дослідження умов та наслідків певних типів соціальної дії. Слід відзначити, що дія у розумінні Вебера включала у себе не лише зовнішню поведінку, але й значення та сенс цієї дії, які насамперед мають зв'язок з релігією. Саме у праці «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебер зазначав про єдність та взаємозв'язок засад протестантизму з певними типами поведінки у сфері економічних та соціальних взаємин. Отже, релігія створює та впливає на різноманітні типи соціальних дій. Натомість віра у різноманітні надприродні сили виражається у вигляді символічних образів. Отже, релігія для М. Вебера це структурування соціальних відносин навколо віри у надприродні сили [16; 3].

Віра у Бога, для німецького соціолога та філософа Г. Зіммеля передбачала не лише прийняття існування Бога, але й відання себе в руки Божі. Бог не лише відповідає на нашу любов та пошану, але й карає та спрямовує індивідів до справедливого та щасливого життя [8, с. 103—108]. Г. Зіммель розкривав сутність релігії у почутті безкорисливої віддачі та шанобливого ставлення індивідів до різноманітних видів стосунків. До прикладу, ставлення дітей до батьків, громадянина до держави, солдата до армії, можна вважати релігійними. Йдеться, насамперед, про внутрішні стосунки, які наділені специфічною близькістю та щирістю [18].

Отже, у статті була розглянута еволюція розуміння поняття «релігія» від античних часів до сучасності. Вона відбувалася на тлі трьох основних

соціально-духовних трансформацій людини та суспільства: розвитку духовних шукань людини від політеїзму до монотеїзму, представленого у статті на прикладі християнства; розвитку форм пізнання від філософії до науки, розгалуження останньої на окремі наукові дисципліни, і від них до сучасної інтеграції форм пізнання через розвиток міждисциплінарних і пост дисциплінарних теорій і методів дослідження.

Підходи до розуміння поняття релігія на були представлені прикладі чотирьох наукових дисциплін — філософії, антропології, психології та соціології. Отже, філософія релігії охоплювала не лише смислове наповнення релігії, але й різноманітні релігійні традиції, ритуали, практики. Основною ціллю антропології релігії було порівняння й аналіз релігій, вивчення їхніх ключових особливостей та відмінностей. Дослідження впливу релігії на суспільство та спільноту з використанням емпіричних методів дослідження (метод опитування, метод експерименту, метод спостереження та інші), було одним із найголовніших завдань соціології релігії. У її рамках розглядалися також питання мотивів здійснення різноманітних релігійних практик, дотримання релігійних традицій. Психологія релігії зосереджувалась на зв'язку релігії з внутрішнім світом людини, де окреме місце посідало вивчення релігійної свідомості.

Крім того, третя трансформація полягає у підході до вивчення релігії. Слід зауважити, що віра, (як джерело релігії) це інший вид знання, який не можливо досягнути науковим методом. Віра, це насамперед пізнання ще не створеного, ще не осмисленого та не досягнутого, тоді як наука, це пізнання вже створеного. Віра це — здатність пізнавати Бога. А пізнати Бога не можливо науковим методом через його обмеженість, адже наука не оперує широким спектром емоційних, духовних та особистісних елементів, які є визначальними для осмислення та інтерпретації релігії. Отже, доцільно виділити авторське визначення поняття «релігія». Релігія це — спільнота людини з Богом, що має на меті спілкування з ним, шанування його, та поклоніння йому через здійснення різноманітних релігійних практик. Релігія це — наявність у людини непохитних, мотивуючих та надихаючих почуттів, переконань, цінностей, що формують не лише її повсякденну поведінку, але й впливають на стиль та спосіб її життя.

1. Аквинський Т. Сумма Теології. Часть 1. Вопросы 1—43 / Фома Аквинський ; пер. с лат. С. Еремеева и А. Юдина. — Киев ; Москва : Эльга ; Элькор-МК, 2002. — С. 20—171.
2. Антология мировой философии : в 4-х томах. — Т. 1. — Ч. 1 / под. ред. В.В. Соколова. — Москва : Мысль, 1969. — С. 292—533.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер. — Київ : Основи, 1994. — 261 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Философия религии : в 2-х томах. — Т. 1 / Г.В.Ф. Гегель ; пер. с нем. М.И. Левиной. — Москва : Мысль, 1975. — С. 16—275.
5. Гирц К. Интерпретация культур / К. Гирц ; пер. с англ. — Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. — С. 88—124.
6. Дахній А.Й. Нариси історії західної філософії ХІХ—ХХ ст.: навч. посібник / Андрій Дахній. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. — С. 231—258.
7. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії / Е. Дюркгайм ; пер. з франц. — Київ : Юніверс, 2002. — 424 с.
8. Зиммель Г. Избранное. Проблемы социологии / Г. Зиммель ; Университетская книга ; Центр гуманитарных инициатив. — Москва ; Санкт-Петербург, 2015. — С. 83—112.
9. Кулагіна Г. Психологія релігії як дисциплінарне утворення / Г. Кулагіна // Українське релігієзнавство. — Київ, 2009. — Спецвипуск 2009—1. — С. 85—100.
10. Лобовик Б. Релігія як феномен і категорія релігієзнавства / Б. Лобовик // Українське релігієзнавство. — 1996. — № 4. — С. 3—12.
11. Попов Иоанн, мученик. Конспект лекцій по патрології / Иоанн Попов. — Тверь : Булат, 2006. — С. 214—296.
12. Релігія // Соціологія. Енциклопедія / за ред. А.А. Грицанова, В.Л. Абушенка, Г.М. Евелькіна та ін. — Мн. : Книжний дом, 2003. — С. 850.
13. Философская энциклопедия : в 5 т. / глав. ред. Ф.В. Константинов. — Москва : Советская энциклопедия, 1967. — Т. 4: Наука логики — Сигети. — С. 53.
14. Фромм Э. Психоанализ и религия / Э. Фромм ; пер. с нем. — Москва : АСТ, 2010. — 160 с.
15. Фрезер Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж. Фрезер ; пер. с англ. — Москва : Издательство АСТ, 1998. — 784 с.
16. Pals D.L. Eight theories of religion / Daniel L. Pals. ; 2nd ed — USA : Oxford University Press, 2006. — 352 p.
17. Бубер М. Два образа веры: перевод с немецкого / под редакцией П.С. Гуревича, С.Я. Левит, С.В. Лезова [электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://lib.ru/FILOSOF/BUBER/vera.txt>.
18. Гараджа В.И. Религия как предмет социологического анализа // Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. [электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/SocRelig/_Intro.php.
19. Кант И. Религия в пределах только разума [электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/kant/rel_ind.php.
20. Тайлор Э.Б. Первобытная культура [электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Tail/.
21. Фейербах Л. Сущность религии [электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=71068>.
22. Фройд Э. Психический генезис религиозных представлений // Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. [электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/SocRelig/_Intro.php.
23. Фройд Э. Тотем и табу [электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/fr_tabu/.

Olena Lutsiv

THE GENESIS AND INTERPRETATION OF CONCEPTION «RELIGION» IN SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

The article presents the evolution of religion from ancient times till nowadays. Also it outlines peculiarities of defining religion in the works of researchers representing philosophy, anthropology, psychology and sociology of religion. The author defines the concept of religion and approach to its apprehension.

Keywords: religion, religiosity, philosophy of religion, anthropology of religion, psychology of religion, sociology of religion.

Олена Луцив

ГЕНЕЗИС И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «РЕЛИГИЯ» В СОЦИОГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ

Рассматривается эволюция понимания религии от античных времен до современности. Раскрыты особенности интерпретации понятия «религия» в трудах ученых, представляющих философию, антропологию, психологию и социологию религии. Предложено авторское определение понятия «религия» и подход к его осмыслению.

Ключевые слова: религия, религиозность, философия, антропология, психология и социология религии.